

Se presenta como punto más fuerte la recopilación bibliográfica, que, sin caer en la sobrecarga de información, es de gran utilidad para todos aquellos investigadores interesados en los aspectos sociales de la planificación y la gestión de los recursos hídricos. Asimismo, recoge todas las referencias a los planes e informes técnicos

analizados, la mayor parte de los cuales se pueden consultar electrónicamente.

Hug March

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Geografia
Hug.march@uab.cat

CEMBRERO, Ignacio (2006).

Vecinos alejados: Los secretos de la crisis entre España y Marruecos.

Barcelona: Galaxia Gutenberg. Círculo de Lectores.

ISBN:84-8109-591-5.

«Al alba y con tiempo duro de levante...». Amb aquestes paraules, el titular de Defensa espanyol, Federico Trillo, començava la seva compareixença al Congrés dels Diputats el 17 de juliol de 2002, un cop donada per acabada l'operació Romeo Sierra, és a dir: el desallotjament de les forces marroquines de l'illa de Perejil. Hores abans, a les 7.59, el ministre n'havia informat al president del govern, José María Aznar: «Misión cumplida, presidente. En Perejil ondea la bandera española» (p. 42). El mateix dia, el rei del Marroc, Mohamed VI, va presidir un consell de ministres extraordinari, al final del qual es va emetre un comunicat que equiparava l'actuació espanyola amb una declaració de guerra. Afortunadament, però, de mica en mica, la situació es va anar refredant i les relacions bilaterals van anar prenent un aire més assossegat.

Han transcorregut ja més de quatre anys des d'aquest episodi. En termes comparatius, les relacions actuals entre els executius espanyol i marroquí poden ser definides com una autèntica lluna de mel diplomàtica. Què ha passat durant aquest lapse de temps? Per quins motius es van arribar a malmetre tant les relacions entre tots dos països? Quins mecanismes han contribuït a reconduir la crisi de veïnatge hispano-marroquina? En aquest llibre, Ignacio Cembrero, corresponsal del diari

El País al Marroc, aborda en profunditat aquestes qüestions i d'altres, i dibuixa, fent ús d'unes més que privilegiades fonts d'informació, el mapa de les relacions actuals entre Espanya i el Marroc. Per realitzar l'obra, l'autor ha recuperat les seves anotacions preses en el transcurs de la crisi bilateral i s'ha reunit amb unes seixanta persones a banda i banda de l'estret de Gibraltar. El resultat s'estén al llarg de 269 pàgines que s'enceten i es tanquen amb un pròleg i una conclusió eloqüentment titulats: «Desconocimiento mutuo» i «De la arrogancia a la descendencia».

De bon començament, semblava que l'entronització de Mohamed VI havia d'obrir una nova etapa de bones relacions entre Espanya i el Marroc. Que fos així era, de fet, una prioritat per part de tots dos governs. Això no obstant, el sorgiment de diversos malentesos va anar minant, de mica en mica, els desitjos de bon veïnatge. El fracàs de les negociacions pesqueres, l'any 2001, és, sens dubte, un dels episodis clau. Cembrero explica quina va ser la reacció d'Aznar davant del desacord en matèria pesquera: «nadie puede pensar que [...] esto no produzca consecuencias sobre la relación entre Marruecos y España, y entre Marruecos y la Unión Europea» (p. 18). El penúltim cap de setmana d'agost d'aquell mateix any, van desembarcar 800 immigrants irregulars a

les costes andaluses. El problema de la immigració clandestina augmentava i el Govern espanyol ho atribuïa, en part, als pocs esforços fets pel Marroc en el control de les seves costes. En aquest sentit, el ministre d'Exteriors espanyol, Josep Piqué, va arribar a declarar al diari *El Mundo*: «Hemos transmitido a Marruecos la preocupación por la connivencia de la policía con las mafias» (p. 22).

L'enriment gradual de les relacions entre tots dos països va conduir a la crida a consultes de l'ambaixador marroquí a Madrid, Abdeslam Baraka, el 27 d'octubre de 2001. Els motius argüits al Parlament de Rabat pel titular d'Exteriors marroquí, Benaïssa, van ser: «1) l'anunci de la revisió global de les relacions amb el Marroc i l'exhortació a la UE perquè adoptés sancions; 2) congelació de la cooperació econòmica i financera; 3) agressivitat inconvenient i inacostumada en relació amb la immigració clandestina, amb declaracions contra l'Estat marroquí, a qui s'atribuïa tota la responsabilitat del fenomen; 4) el reforç dels controls al voltant de Ceuta i Melilla; 5) l'actitud en relació amb la causa del Sàhara; 6) activitats hostils de suport als enemics de la integritat territorial del Marroc (en referència al Front Polisario), com el referèndum organitzat a Andalusia, i 7) l'actitud del Govern espanyol davant el que, segons el punt de vista marroquí, era la campanya de descrèdit de les institucions marroquines, apareguda a la premsa espanyola» (p. 25).

Posteriorment, el mes de novembre, Benaïssa, per ordre del rei, va fer una proposta a l'ambaixador espanyol a Rabat, Arias-Salgado, a fi de reconduir les relacions i facilitar la tornada de Baraka a Madrid. El pla consistia en una reunió conjunta dels ministres d'Exteriors, Piqué i Benaïssa, en la qual el ministre espanyol subratllaria que Espanya considera el Marroc un soci primordial, amb el qual desitja mantenir les millors relacions. Des del punt de vista de l'ambaixador Arias-

Salgado, la proposta semblava raonable. Això no obstant, el president Aznar la va rebutjar i va declarar: «parece asombroso crear unilateralmente una situación de tensión y encima pretender que el que la sufre tenga que dar explicaciones e incluso pedir perdón» (p. 27). L'ambaixador Baraka no va tornar a Madrid fins després de l'incident de l'illa de Perejil, l'estiu del 2002.

El llibre dedica diverses pàgines a l'escrutini del susdit incident de Perejil. Aquestes aporten un recull de declaracions, contradecoracions i opinions diverses realitzades, o deixades anar, en plena crisi que resulten valuoses des del punt de vista documental i que, des de la distància temporal, podrien fins i tot ser llegides en clau humorística. L'illa de Perejil, que els marroquins anomenen Leila o Tourah, té una superfície de 13 hectàrees, i està situada a 147 metres de la costa marroquina i a 11 quilòmetres a l'oest de Ceuta. L'11 de juliol de 2002, un petit grup de membres de les Forces Auxiliars de la Gendarmeria marroquina hi va desembarcar, hi va plantar una tenda de campanya i va hissar-hi la bandera del Marroc. Amb aquesta acció, havia començat la coneguda crisi de l'illa de Perejil. La reacció del Govern espanyol seria contundent.

Perejil va ser un assumpte jurídicament incòmode per a la diplomàcia espanyola. Espanya no tenia títols que en demostrassin la sobirania. El que sí que tenia, de fet, eren dos mapes del Servicio Geográfico del Ejército, editats els anys 1988 i 1994, que atribuïen Perejil al Marroc amb els noms de Tourah y de Yezina Maadnus. En aquesta línia, el llibre d'Ignacio Cembrero recull alguns punts de vista, com el de la historiadora María Rosa de Madariaga, qui assegura que: «resulta evidente que la isla de Perejil no forma parte de las plazas de soberanía, sino del Protectorado, de manera que cuando Marruecos obtuvo la independencia, en 1956, el islote pasó a formar parte del

nuevo Estado» (p. 31). Això no obstant, hi ha unes altres versions, com la de Wenceslao Segura, qui indica que Espanya (per via d'un destacament de la Compañia del Mar) va romandre-hi després de la independència del Marroc, fins a principis dels anys seixanta. Les ambigüitats pel que fa a la titularitat de l'illot expliquen per què a la nota verbal de protesta que el Ministeri d'Afers Estrangers va remetre el mateix dijous a la nit a l'ambaixada del Marroc, la diplomàcia espanyola no reivindicava la sobirania sobre Perejil, sinó el restabliment de la situació anterior als fets.

Les explicacions de Rabat plantejaven que el Marroc havia instal·lat un punt de vigilància a l'illot de Perejil en el marc de la campanya antiterrorista i contra la immigració clandestina duta a terme per les autoritats marroquines. Perejil, segons argumentava Rabat, està situat dintre de les aigües territorials del regne. L'illot va ser alliberat el 1956, amb motiu de la fi del protectorat espanyol a la zona nord del país. Aquestes explicacions no convenien l'executiu espanyol i, transcorreguts uns quants dies, l'estatu quo no es restablí. En aquestes circumstàncies, i malgrat que, segons sembla, encara era possible que hi hagués un acord diplomàtic, el president Aznar va donar llum verda a l'operació militar Romeo Sierra, que desallotjaria els marroquins de Perejil «al alba y con tiempo duro de levante». La mediació del secretari d'estat nord-americà, Colin Powell, va fer possible l'assoliment, el 20 de juliol, d'un acord entre Espanya i el Marroc, en virtut del qual tots dos països es comprometien a restituir i a mantenir la situació de l'illa prèvia al juliol de 2002.

En el llibre queda clar que el Marroc ha estat, de bon començament, una prioritat per al govern de Zapatero. A l'obra, s'hi recull una anècdota que il·lustra el canvi de sensibilitat en relació amb el Marroc produït arran de l'arribada del nou govern: Zapatero, «nada más llegar a La Moncloa, había mandado quitar la

foto con la bandera rojigualda ondeando sobre Perejil que Aznar había dejado en el despacho presidencial». No és estrany, doncs, que la mudança a La Moncloa fos rebuda amb satisfacció al Marroc. Una de les conseqüències directes d'aquest restabliment del respecte mutu ha estat un nou escenari de col·laboració en la lluita contra la immigració clandestina. S'ha palesat una notable disminució del nombre de pasteres a les aigües de l'estret de Gibraltar. Això no obstant, la pressió migratòria no ha desaparegut, sinó que s'ha anat redirigint cap a les Illes Canàries i cap a les ciutats de Ceuta i Melilla.

En el context de la bona sintonia hispanomarroquina, s'ha produït un augment de la col·laboració pel que fa al control de les fronteres comunes. Aquesta col·laboració es va posar de manifest durant els repetitius assalts als perímetres terrestres de Ceuta i Melilla durant la tardor de 2005. En el transcurs d'aquest episodi, hi van morir catorze immigrants (cinc a Ceuta i nou a Melilla). «La represión que desató entonces Rabat no tiene precedentes. En tres semanas sus fuerzas de seguridad detuvieron a más de 4.000 subsaharianos en los alrededores de Ceuta y Melilla, pero también en las grandes ciudades donde se ocultaban» (p. 171). Els esforços fets per Rabat en matèria de control fronterer, són correspostos per Espanya. El ministre Moratinos ha manifestat diverses vegades el seu interès perquè el Marroc obtingui una relació privilegiada amb la UE, un «estatuto avanzado» que li permetés l'entrada a la unió duanera i al mercat únic, així com també l'accés als fons estructurals. Segons indica Cembrero, la reacció predominant de l'executiu socialista ha estat la d'un profund agraïment al país veí per haver contribuït a reduir la pressió migratòria als enclavaments i, per aquest motiu, sembla que hagi passat per alt diverses accions en les quals el Marroc ha estat dubtosament respectuós amb els drets humans.

A diferència de la lluita contra la immigració clandestina, existeixen alguns altres assumptes sobre els quals s'ha avançat més aviat poc, com ara, per exemple, la delimitació de la frontera marítima entre les Illes Canàries i el Marroc, o la reflexió sobre la relació de Ceuta i Melilla amb el seu entorn. Precisament, l'apartat que l'autor dedica a les ciutats autònomes, titulat «Ceuta y Melilla: contrabando, blanqueo y subvenciones», resulta particularment interessant i palesa l'extraordinari pes del narcotràfic, les ajudes públiques i el comerç informal en el context d'aquests espais fronterers de juxtaposició euroafricana. Factors com ara l'imminent desarmament aranzelari entre el Marroc i la UE l'any 2010, i la construcció de grans infraestructures com el nou port Tànger-Med, situen Ceuta i Melilla davant la imperiosa necessitat de redefinir el seu rol a la regió. Com assenyalava l'autor, sembla que «el porvenir de Ceuta y Melilla no pasa por refugiarse detrás de tres vallas sucesivas, sino por convertirse

en ciudades abiertas, en plataformas de servicios para el Rif» (p. 241).

A banda de les qüestions esmentades, el llibre també repassa aspectes com ara el paper desenvolupat per França en tant que tercer pilar de les relacions bilaterals hispanomarroquines, la sempre complexa i espinosa problemàtica del Sàhara Occidental o les relacions del regne marroquí amb els professionals de la comunicació. En definitiva, es tracta d'una obra que ens ajuda a entendre millor els confusos viratges produïts al llarg dels darrers anys en les relacions entre Espanya i el Marroc, nascuda de la ploma del primer periodista internacional que va entrevistar l'actual primer ministre marroquí, Driss Jettou, després del seu nomenament. Una font rigorosa. Sens dubte. Una veu autoritzada.

Xavier Ferrer Gallardo
Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Geografia
Xavier.Ferrer.Gallardo@uab.cat

FERNÁNDEZ CHRISTLIEB, Pablo (2004).

El espíritu de la calle: Psicología política de la cultura cotidiana.

Barcelona: Anthropos, 124 p.

ISBN: 84-7658-700-7.

1. Que algú afirmi que «és l'espai qui pensa», no deixa de ser un regal per a la pròpia geografia: una sentència així és revolucionària fins i tot per la ciència que aquí ens convoca. Més enllà d'això, *pensar* que «l'espai pensa» és un exercici de modèstia: lluny de la creença en una suposada consciència individual, generadora de coneixement original, dir que «l'espai pensa» és, en altres paraules, afirmar que el coneixement és col·lectiu, a desgrat d'aquells qui voldrien privatitzar-lo. Si, a més, l'afirmació prové de la «perifèria» —ara que el moviment geogràfic es disposa a ser centrfúg—, amb més motiu encara donem la benvinguda a la metàfora de la fortuna. Obrir les finestres del pensament

geogràfic, deixar que l'aire es renovi i esperar, finalment, que «l'esperit del carrer» firmi acte de presència, aquesta seria una possible lectura del llibre. Amb tot, no només escrivim per ressaltar una idea que, de ben segur, alguna ment enrocada trobarà desmesurada; si comentem el llibre que ara ens preocupa és perquè, en primer terme, ens sembla que permet obrir una nova via per pensar la geografia —hi podríem afegir: per pensar com pensa la geografia—; també, i de passada, per acostar-nos a una altra disciplina com és la psicologia social, de qui Pablo Fernández n'és un dels portaveus. Finalment, per la potència literària i metafòrica d'un pensament fet d'imatges que, en verbalitzar-les, no